

BİLİMLERDE ve AHLAKTA NESNELLİK ve GERÇEKÇİLİK*

Christopher W. GOWANS**

Fordham University Department of Philosophy

I

Sanırım, (elimdeki) bu kahve fincanı gibi, belirli bir şekli olan nesnel dünyası vardır. Fincanı döndürdüğümde kulpu yok oluyor. Onu yan yatırdığımda, içinin oyuk olmadığını görüyorum. Fakat gerçek olan bir şey var ki, o da daima (elimde) kulplu bir fincanın olmasıdır, sanırım. Ancak siyâset, adâlet, vatanperverlik- onlar kahve fincanı gibi bile değildirler. Onların, kendilerine ilişkin algımız dışında, hiçbir gerçeklikleri yoktur. Bunları, sanki değiştirilmesi gereken bir şey varmışçasına değiştirmeye çalışırsanız, hayal kırıklığına uğrarsınız; bunalırsınız, bu hayal kırıklığı ve bu bunalım, sonunda sizi öfkeli yapar; saldırganlaştırır.

Tom Stoppard'ın *Gerçek Şey*' inden Henry

Henry tarafından, yukarıdaki pasajda ifade edilen görüş, 20.yüzyıl Avrupa- Amerikan kültüründe çok yaygın olan bir görüştür. Bu görüş, fiziksel dünyaya ait inançlarla, ahlâk ve siyâsi hayata dair inançlar arasında temel bilişsel bir farklılık olduğuna ilişkindir. Bu bilişsel farklılığın, en azından iki görünüşü vardır. Birisi, değerlere ait inançların herhangi bir kanıt olmamasına karşın, fiziksel dünya ile ilgili inançların nesnel bir kanıtının olması; diğeri ise, fiziksel dünya hakkındaki inançların doğruluk değerinin sezgi, görüş ve irademizden bağımsız olmasına karşın, değerlere ait inançların doğruluk değerinin bu bağımsızlığa sahip olmamasıdır. Kısacası, nesnellik ve gerçekçilik, fiziksel dünyaya ait inançlar için geçerli olmasına karşın, ahlâk, siyaset ve bunun gibi kavramlar için geçerli değildir.

'Henry'nin İlkesi' olarak atıfta bulunacağım bu görüşün yaygın olarak kabulü ile 'bilgi, tarihsel ve kültürel sınırlarda günümüze ulaşan bir algoritmaya (problem çözme yöntemine) gereksinim duyar; uygun algoritmanın bulunmaması durumunda da inanç bütünüyle keyfileşir' düşüncesini öne çıkaran modern Kartezyen düşünce arasında yakın bir ilişki vardır. Batı kültüründe, genellikle, ahlâk biliminin değil, doğa bilimlerinin böyle bir algoritmaya sahip

* **Türkçesi: Ülker Öktem**, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü.

** Makale, bir sempozyumda, St. John Üniversitesinden Joseph Califano başkanlığında, 'Bilim Felsefesi' başlıklı oturumda yine Gowans tarafından bildiri olarak sunulmuş, daha sonra, Amerikan Katolik Felsefe Derneği'nin yayın organı olan *Realism* dergisinin 59. cildinde, 1985 yılında yayınlanmıştır.

olduğu farz edilir; bu, 'Henry'nin İlkesi'nce, iddia edilen bilişsel farklılıkların temelinde yatan asıl düşüncedir. Ben, bu makalemde, Henry'nin İlkesi'ni çürütmeye çalışacağım ve bunu, Kartezyen olmayan bir epistemolojinin anahatlarını çizerek yapacağım. İzleyeceğim yol, önce, çevrede gördüklerimizin, başka deyişle, maddî dünyanın, sonra da, manevî dünyanın kavranılmasına yönelik sorgulamalar yapmak için bir yöntem belirlemek olacaktır. Böyle bir yöntemin saptanması, araştırmalarda, adına, daha sonra, 'zihinde yer bulan (entelektüel) idealler' diyeceğim bazı ortak kavramların var olduğunu, farklılık gösteren kavramların ise, Henry'nin İlkesi ile bir tutulan metafizik ve epistemolojik özellikler bağlamında, değişiklikler sergilediğini belirlememize katkı sağlayacaktır. Amacımız, teori ve pratik arasında fark olmadığını söylemek değil, sadece, onların aynı ekseninde olmadığını ifade etmektir.

II

Epistemolojiler, farklı merkezî epistemik birimler olarak kabul edildikleri için, büyük ölçüde çeşitlilik gösterirler. Merkezde yer alan, zihinsel (entelektüel) idealdir. Araştırma, çeşitli bulguların her birinin birçok ideale bağlılığı ile meydana gelir, ama, ne açık, ne de sıradan önermelerle anlaşılır. Sadece, araştırmayı yöneten insanın çıkarlarına uygun, ideallerin çokluğuna havale edilerek, yapısal amaçlarla anlaşılır. Entelektüel idealler, çoğunlukla, gerçekleşmesi mümkün olmasa da, bir anlamda, diğerinin kaybı pahasına da olsa, gerçekleştirilebilecek, başarılmaya değer hedeflerdir. Potansiyel olarak, çelişkili hedeflerin çokluğu, bunların, önemlerine; ağırlıklarına göre değerlendirilmelerini kaçınılmaz kılar; ama, burada, Platoncu teraziler (işe yarar değerler tablosu) yoktur ve ağırlıkların dağılımı değişebilir. Duygulanımlarda canlı olan idealler, bütünlüklerini korumalarına rağmen, canlı olmaları nedeniyle, zamanla baştanbaşa değişime uğrarlar. Diğer bir görüşe göre, belirgin biçimleri olsa da, aslında müphemdirler; zamanı ve mekânı ortak sayan bir açıdan değerlendirildiğinde, belirginliği öne çıkan, gelişim göstermeyen bir özellik kazanırlar. Bu aşamada, benim, belli bir düşünce tarzının etkisinde kaldığım zannedilmesin. Ben, esasında, burada, *a priori* bir teleolojiyi değil, sadece, soruşturmanın kapsamına giren ideallerin değerlendirmelerinin yapılmasının ve alınan sonuçların irdelenmesinin, sürekli olarak değişen koşullara, tarihsel olaylara bağımlılığını kastediyorum.

Bazı kişisel yargıların doğrulanması, bunlarla ilgili ideallerden çoğunlukla uzaktır. Yargılar, herkesçe kabul edilen kuramların standartlarına göre meydana geldikleri için, tipik olarak, kuramların gelişimi, doğrudan doğruya idealler tarafından yönetilir. Bu, genel olarak kabul edilen kuram sorgulandığında, entelektüel krizlerde ortaya çıkar. Bu arada, daha özel araştırmalar, çoğunlukla, tam da merkezdedir. Bazı entellektüel idealler, belli bilim dallarına özgüdür. Diğerleri ise, bütün araştırmalar için ortaktır. Bilim felsefesinde *tutarlılık*, *kapsam* ve *basitlik*, ortak idealler arasında sürekli tartışılan üç ortak ideadır. En yeni ve çekişmeli tartışmalardan biri de, iki idealin, biri geleceğe, diğeri geçmişe yönelik, zamansal boyutu olduğuna ilişkindir. İlki, bir kuramın verimli olmasıdır. Bu, kişisel ölçülere dayanmaksızın, beklenmeyen ve yeni olguları yararlı ve inandırıcı şekilde ifade etme yeteneği demektir. İkincisi ise, bir kuramın, araştırmanın ilk aşamasından itibaren mantıksal bir bağ göstermesidir. Radikal düşünceyi sırf bu nedenle mantıksız kılmak doğru değildir. Geçmişe ilişkin düşünceden, güncel düşünceye doğru bir gelişme gösteren ve geçmişe ilişkin düşüncenin çeşitli yönlerinin red ve kabul edilme nedenlerini açıklayan bir anlatım, hiç olmazsa, geçmişe dönük bir şekilde yapılmalıdır. Böylesi bir girişim, kökü derinlerde olan bir düşünce tarzını mantıksız kılma çabası içermez. Ancak, yine de, dar kapsamlı olmakla birlikte, anlaşılması kolay, geçmişten günümüze kadar geçen süre içinde yer alan düşüncelerin gösterdiği gelişime yönelik, eskide kalan düşünce tarzının reddedilmesi gerektiğine gerekçe oluşturacak açıklamanın yapılması şarttır. Konuya ilişkin açıklayıcı bilgiyi vermemek, değer bilmezlik anlamına gelecektir; zira, değişik dönemlerde ortaya çıkan farklı kuramlar arasında bir karşılaştırmanın yapılamıyor olması, tutarsızlık olacaktır.

III

Genellikle, bu beş idealin fen ve doğa bilimlerine ilişkin kuramsal değerlendirmelere yönelik olduğu kabul edilir. Ancak, ben, bu ideallerin, kapsamlı düşünsel çalışmaların temelini oluşturması gerektiğini belirtiyor, araştırmalara mânevî değerler üzerine yapılacak araştırmaların da katılmasını öneriyorum. Sonuç itibarıyla, *tutarlılık*, *kapsam*, *basitlik*, *verimlilik* ve *tarihî süreklilik* (*tarihsel süreçte devamlılığın sağlanması*) gibi ölçütlerin, bilimsel kuramlar kadar ahlâki kuramların değerlendirilmesinde de kullanılması sağlanmalıdır. Ancak, bu bağlamda kastedilen, değerlendirmenin temelini oluşturan ölçütler arasında farklılık

olmayacağı değildir. Doğa bilimleri, fiziksel dünyanın yapısını açıklar. Ahlâk ise, hayatı nasıl yaşamamız gerektiğini, detaylı olmasa da, genel olarak açıklar. Yukarıda belirtilen beş ortak ideale ilâveten, bu farklı amaçlar yoluyla, farklı ideallerin olması, bilimsel ve ahlâki kuramın değerlendirilmesi ile ilgilidir.

Doğa bilimlerine özgü üç ana ideal vardır. İlki, *geçmiş ve şimdiki fizikî olayların doğru tanımlamasını yapmak*; ikincisi, *gelecek fizikî olayları doğru olarak tahmin etmek*; üçüncüsü de, *bütün bu olayların, niçin vukû bulduğuna dair açıklama getirmektir*. Bu konuda, son derece az tartışma vardır. Ahlâka özgü dört esas ideal olduğuna dair iddiam, belki, tartışma konusu olabilir. Bu ideallerin her biri, hayatın doğasına ait mâkul bir fikir için gereklidir. Ben, bunun, insan hayatının ve toplumun doğasından; bu doğa tarafından sağlanan, varlığın getirdiği olanakların kabulünden, kaynaklandığını savunuyorum. İlk olarak, kişinin, kişisel gelişimi önemlidir; kişinin, birey olarak gelişimi, nasıl bir yaşam sürecine dair göz önüne alınacak bir konudur. İkinci olarak, bireyin akrabalık, dostluk, toplum, meslek ve bu türden kavramlara olan bağlılığı, ne yapacağını belirlemede önemli bir öğedir. Bu iki idealin her biri, kişinin özel bir ilişkide bulunduğu şahıslar, kendisi ve diğerleri ile bağlantılı olduğu gibi, aynı zamanda, kişinin, içinde bulunduğu faaliyet biçimleri ile de ilgilidir. Geriye kalan iki ideal ise, böyle bir bağlılığı olmayan kişilerin faaliyetlerine aittir. Üçüncü ideal, insanın refah seviyesinin yükselmesi ile ilgili olup, genellikle ahlâka dair bir konudur. Nihayet, dördüncü ideal, her bireyin, özerkliğine saygıdır; tipik olarak, bu, ahlâkî açıdan önemli bir faktördür. Bu bakış açısına göre, diğer bireylere karşı, gerekli veya yasak olan bazı davranış biçimleri vardır ve ahlâk, bağımsız ve potansiyel olarak çelişkili birçok soruyu yanıtlar. Böylece, bir ideale ulaşmakla, diğerine ulaşamamanın veya onun ihlâlinin eşit olduğu fırsatların ortaya çıkması durumunda, hakiki ahlâki ikilemlerle karşılaşılabilir. Aynı şey, doğa bilimleri için de geçerlidir. Doğa bilimleri de bağımsız ve potansiyel olarak çelişkili birçok soruyu açıklarlar. Yakın tarih ve bilim felsefesinde, ideallerin bu şekilde tespit edildiğine inanıyorum.

Ahlâkî araştırmada da, tıpkı bilimsel araştırmada olduğu gibi, idealler belirsiz, soyut bir şekilde ifade edilmiştir; örneğin, açıklamanın ve özerkliğin farklı yorumlarını düşünün. Bilimsel, yani soyut ve somut konularda gerçekleştirilen araştırmalarda ortaya çıkan idealler müphemdir, soyutluklar içerir ve farklı biçimlerde yorumlanabilirler. Örneğin, açıklayıcı beyanda bulunma ve özerklik kavramlarına ilişkin yorumlarda farklılıklar vardır. Ayrıca,

yapılacak değerlendirmelerde, sözü edilen ideallere yönelik farklı değerlendirmelerin yapıldığını bir düşünün. Anlaşılacaktır ki, ortaya çıkan fikirler kümesinde yer alan kanılar arasındaki uyum, hangi kanının en sağlam fikre sahip olduğunu kanıtlamakta yeterli bir güvence olmayacaktır. Ancak yine de, araştırmaların özünü oluşturan idealler vardır ve bu idealler, farklılık gösteren yorumlamaların özüdür.

IV

Bilim ve ahlâkta inançlar, genellikle kabul edilen kuramın standartlarına değinilerek savunulur, çoğu zaman da, bu, pürüzsüz bir şekilde sonuçlanmaz. Kuramlar ise, özgün idealleri gerçekleştirme kapasitelerine göre savunulur ki, bu, her zaman sorunsuz olarak gerçekleşmez. Güçlükler birçok düzeyde ortaya çıkabilir.

Kültürler arasında ve kendi içlerinde hangi ideallerin araştırmaya neden olduğu konusunda fikir ayrılıkları olabilir. Ben, aşağıda, bu güçlüğü, bilime göre ahlâkta daha acilen çözümlenmesi gerekip gerekmediğini ele alacağım; iki alanda da, temel inanç (fikir) ayrılıklarının olduğu açıkça görünmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, tartışma konusu olan epistemolojik birimler, genel olarak düşünülduğünde idealler katında daha az fikir ayrılıkları olduğunu öne sürüyorum. Ancak, her düzeyde fikir ayrılıklarının tamamen yok edilemeyeceği kabul edilmelidir. Yine de, birtakım ideallerden oluşan bir araştırmanın geçersiz sayılması olasılığı, araştırmanın bazı farklı görüşler içermesine dayandırılmaz. Geline bu aşamada, araştırma sonucunda ulaşılan sonucun geçerliliği, temel insanî değerlere hizmet edip etmemesiyle bağlantılıdır. Araştırma sonuçlarının, insanî değerlere hizmet edip etmediğinin saptanması da, yine bazı akla uygun (entelektüel) idealler yardımıyla yapılabilir. Burada, bir tür çıkmazdan kaçınılması mümkün olmayabilir; ama, bunun bir kısır döngüye dönüşmesi gerekmez. Zirâ, başlangıçta, geleneklere yabancı olan, özünü akıldan alan entellektüel ideallerin değeri açıkça ifade edilebilir ve bu geleneğe ait olan idealler çerçevesinde savunulabilir. Her koşulda, burada tartışma konusu, araştırmanın (sorgulamanın), ahlâk veya bilim üzerine mi olacağına dair öznel sorulardır.

Ayrıca, bu konudaki araştırmaların bireyselleştirilmesi hususunda sorulan sorular önemlidir. (Bu da ideallerin farklı ve özerk dallar olarak gruplandırılmasıdır.) Modern

düşünce, geleneksel düşüncenin aksine, kesin ve kanalize bir uzmanlık gerektirir ve sonuç, bilim dallarının kimliği konusunda sık sık ortaya çıkan tartışmalardır. Bazı görüş ayrılıklarının, diğerlerine göre daha doğalmış gibi algılanması olasıdır. Ancak, insan aklını üstün sayan görüşle kusursuz bir ayırımın yapılmayacağı benimsenmesinin, tartışmaları keyfileştireceği sonucunu beraberinde getirmez. Buraya kadar ortaya konulan sorgulamadan anlaşıldığı üzere, geçmişten günümüze, yürütülen tüm araştırmaların temelinde bulunan ideal, her zaman olduğu gibi, tek istek, güncel koşullarda yer alan insan çıkarlarının gözetilmesidir.

Her durumda, bir araştırmacının idealleri kabul edilse bile, bu ideallerin yorumlanması ve önemlerine göre değerlendirilmesinde ciddi bazı anlaşmazlıklar doğabilir. Bu anlaşmazlıklar, çeşitli problemlerin önemi ve birbirlerine olan bağlantıları konusunda öne sürülen yargıları körükler. Birçok durumda, bu problemler, geleneğe başvurularda çözümlenebilir; ancak, geleneğin yorumunun daima seçici olması nedeniyle, çoğunlukla tartışmaya açıktır. Diğer durumlarda, kuramın kendisi, hangi problemlerin önemli olduğunu tayin etmeye yardım edebilir; ancak rakip kuramlar, başka problemleri daha önemli sayabilir. Kısacası, değişik sosyolojik şartları yansıtan, görecelik konusundaki olası yargılar, sağduyulu insanların, ideallerin yorumlanması, değerlendirilmesi ve kuramı değerlendiren kesin standartlar konusunda fikir ayrılıklarında bulunmalarını mümkün kılar. Burada da, yine, bir ölçüde görecelik mevcuttur. Ancak, idealler, araştırmayı oluşturduğu ve tek bir ana amaçları olduğu için, herhangi bir kuramın savunulmasını gerektirmez. Esasında, burada, son derece ciddi sınırlamalar vardır.

V

Henry'nin İlkesi, gerçekçiliğin, bilimin gerçek yorumu olduğunu, fakat ahlâkın yorumu olmadığını söyler. Buna karşın, ben, ahlâkî kuramı, bilimsel kuram kadar gerçekçi kılan gerçekçiliğin (realizmin) izahını sunmak istiyorum. Realizm, inancın doğruluğunu, inananın algılama, kavrayış, irâde ve bunun gibi şeylerinden bağımsız kılar. Geleneksel realizm anlayışı, gerçeği, inanç ve onun zihinsel olarak bağımsız objesi arasındaki bağ olarak tanımlar. Ancak, bu 'bağ' kavramını, açıklığa kavuşturma çabaları başarısız olmuştur. Bu nedenle, realizm, gerçeğin ya önemsiz ya da akılsızca aranışı olarak anlaşılmıştır. Realizmin daha yararlı formül şeklindeki ifadesi, meseleyi, gerçeğin, doğrulamadan bağımsız olduğu boyutuna

çevirir. Bu görüşten yola çıkarsak, bir realist, o zamana kadar doğru olarak kabul edilen bir inancın, yanlış olabileceğini kabul eder; realist olmayan ise, bunu inkâr eder.

Realizmin arkasındaki düşünce, inançların gerçek olmasalar bile, doğrulanabileceğidir. (Bu, daha sonra bulunmuştur.) Realizme karşıt görüşlerin altında yatan düşünce, doğrulamanın, bizi gerçeğe ulaştıracığıdır; bu nedenle, doğrulama, gerçekten tamamen bağımsız olamaz. Her iki düşünce de, kısmen doğru ve ikisine de, değişik inanç (ikna) alanları bakımından, bilim ve ahlâk arasında yer verilmesi gerektiğini savunuyorum.

Bir araştırmacı topluluğunun, bir inanç alanını, T kuramını bu alana ait idealleri en iyi şekilde yerine getirmesi nedeniyle, doğru olarak kabul ettiklerini farz edelim. Bu koşullarda, diyelim ki, bu topluluğun üyesi olan şahıs P, bu inanç kümesine ait B inancına sahip olduğu için haklı kabul ediliyor. Çünkü P'nin, kuram T nin standartlarının B inancını doğruladığını tahmin etmekte haklı nedenleri vardır. P'nin inancı, B'nin doğru olduğunu söyleyerek T'nin standartlarını doğrulamaktadır. Kuram T'yi kabul eden kişinin, onun standartlarını yanlış uygulaması akla sığmaz. Zirâ, standartları yanlış uygularsa, onları anlayamayacak ve hattâ T kuramını kabul etmeyecektir. Buna rağmen, yine de, herhangi bir nedenle standartları yanlış uygulamak mümkündür. Bundan dolayı, bir inanç savunulabilir ve sonunda yanlış olduğu ortaya çıkabilir. Bu yolla, kavramları tümüyle ayırmadan, 'gerçeklik' ve 'doğrulama' arasındaki farklılık korunur. Ancak, bunun realizmin yapay (sahte) bir şekli olduğu iddia edilebilir. Çünkü bir inancın gerçekliği, ona inananlardan tamamen bağımsız değildir. Bu açıklama, tüm inananların, kuramın standartlarını uygulamada hatâlı olabileceklerini reddeder. Bu doğrudur; fakat korunmaya değer bağımsız gerçeğe ait hiç bir ikna, sonuçta kaybolmaz. Doğrulama, önemlidir; çünkü inancımızın (fikrimizin) doğru olduğunu varsaymamıza neden olur. Eğer, doğrulama, onunla gerçeklik arasında bir ilişkinin olmadığı şeklinde anlaşılırsa, o zaman, doğrulamanın değerlendirmesini yapmaya neden yoktur. Yine de, iki ayrı kavram olan 'gerçeklik' ve 'doğrulama', birbirlerinden tamamen bağımsız değildirler.

VI

Bundan sonra, ele alacağımız daha önemli bir mesele, realizmin, kuram düzeyinde uygulanıp uygulanamayacağıdır. Buna, bir dereceye kadar, yukarıdakine benzer bir açıklama getirebiliriz. Biz, kuramların, ilgili entellektüel idealler tarafından garanti edildiklerini düşünmemize neden olduklarında, onların doğruluğunu savunabiliriz; zaten kuramlar, bu idealler tarafından temin edildikleri zaman doğrudurlar. Burada, tek farklılık şudur: bu meseleler, sıradan, gerçek ve doğrulama durumlarından çok daha karmaşık meselelerdir. Bir kuramın, ölçütünün güvence altına alındığı inanç, kurama nazaran karmaşık bir mesele olmayabilir. Ancak, bir dizi entellektüel idealin temin ettiği kuram, genellikle karmaşıktır. İdealler, farklı açılardan ve farklı derecelerde gerçekleştirilebilir; ve, bir kuram, bazı idealleri gayet iyi bir şekilde yerine getirebilirken, bazılarını o kadar iyi bir şekilde yerine getiremez. Bu nedenle, bir kuramın, hemen doğru olduğunu söylemekte bir mânâ yoktur. Kuramlar, belirli karakteristiklere ve değişen derecelere bağlı olarak doğru veya yanlışlardır.

Bir kuramın doğruluğu ve onun doğrulanmasının bağımsızlığı şüphe götürmez. Ancak, bu şüphe, mantıklı insanlar arasında, ideallerin yorumlanması ve değerlendirilmesi konusunda anlaşmazlıklar olduğu zaman ortaya çıkar. Sadece, idealler kesinleştirildiği, göreceli önemleri tespit edildiği zaman, bir kuramın savunulabilirliğine, dolayısıyla, doğruluğuna dair somut bir yargıda bulunulabilir. Kuramın kabûlünü de içeren olası faktörler, ideallerin yorumunu ve değerlendirilmesini bazen etkiler; kuramın doğruluğu, bir dereceye kadar bu faktörlere bağlıdır. Sonuçta, realizm, tümüyle, bu düzeyde sağlanamaz. Fakat, bu idealler, herşeye rağmen, önemli sınırlamalar ortaya koydukları için, mesele, gerçek bir kapris meselesine dönüştürülemez. Sadece, herhangi bir kuram, doğru olarak kabul edilemez. Ancak, bir kuramın doğruluğu ve birbirine rakip kuramların izâfi doğruluğu hakkındaki sorular, hem karmaşık, hem de kısmen inanç sahibinin, belirli bir kuramsal görüş açısına bağlıdır.

Bu aşamada iki konuda itirazda bulunulabilir. Öncelikle, iddia edilebilir ki, bir kuramın gerçeklik payı, belirleyici nitelik taşımaktadır; bu durum ise, 'her önerme ister doğru ister yanlış olsun, iki farklı sonuç içerme niteliğine sahiptir' ilkesini ihlâl etmektedir. Bir başka itiraz da, belli bir dönemin en çok rağbet gören kuramının ölçütlerine göre, tam güvence altına

alınabilen bir idealin, başka bir dönemin en çok rağbet gören kuramına göre güvenilir olmaktan uzak olabileceği kanısındır. Sonuçta, bu açıklamaya göre, aynı inanç, bir durumda doğru, başka bir durumda ise, yanlış olabilir ve bu, çelişkisizlik ilkesini ihlâl eder. Doğal olarak, bu iki prensibin korunması gerektiği söylenebilir. Yine de, anlattıklarında yer alan ilkelerin belli bir uyumu vardır. Çelişkilerden arınmış olma durumu, bir araştırmada tutarlılığın ideal olarak benimsenmesinden kaynaklanır. İkili sonuca sahip olma ve bu nitelikleri eş zamanlı taşıyabilme özelliği de, araştırmanın kapsamı idealinin ürünüdür. Bu nedendir ki, belli bir kültürel zaman ve zeminde gerçekleştirilen, belli yorumların oluşumunu sağlayan araştırmalar, (umulur ki) her konuya tutarlı gerçeklik değeri katacaktır. Bu nedenle, zaman içinde, herhangi bir noktada, ideallerin belli bir yorumu ve önem sırasına konulması (değerlendirilmesi) bağlamında bir araştırma, sürekli olarak, her ilgili inancın doğruluğunu tespit edecektir. Buna rağmen, başka bir düzeyde de bu ilkeler sorgulanmaya tâbi tutulur. Gerçek, eninde sonunda, entellektüel ideallerle bağlantılıdır. Ancak, farklı kültürlerin bakış açısından idealler bütünlüklerini kaybetmeden farklı şekillerde anlaşılabilirler. Ama, insan aklının sezgisel olduğunu benimseyen görüş, tümüyle, bir zihniyetin güvence altına aldığı kanıtların, bir başka zihniyete göre güvence altında olmadığını benimsediğinden ve öte yandan da, hiçbir anlayışın ideallerinin bir inancı güvence altına almasının mümkün olmamasının belirtilmesi nedeniyle, gerçeğe hak ettiği değer verilememektedir. Yine de, gereken değer verilemiyor olmasındaki sayıca azlık, hiç değer verilmiyor olmasından daha iyidir. Bu saptamanın taraftar buluyor olması, Kartezyen algoritmadan kaçıp, keyfi bir relativizme (görececiliğe) sığınmanın anahtarıdır. Sergilenen bu yaklaşımın sonucunda, diyelim ki, Batlamyus'un yerin sabit, güneşin etrafında dönmüyor olduğuna ilişkin düşüncesinin doğru ya da yanlış olduğu ve Galileo'nun yaşadığı dönemde Batlamyus kuramının kesinlikle doğru veya yanlış olduğu tartışılabilir; böyle bir tartışma da kesinlikle hoşgörülle karşılanmaz. Ancak, bana kalırsa, bu itirazda yer alan 'gerçeklik' tek sesin duyulduğu bir ortamda yer almamaktadır. Form olarak tek sesli, yukarıda tanımlandığı gibi; ama, maddî olarak tek sesli değil. Tıpkı, ideallerde yer alan inançlardaki farklılıkta olduğu gibi, maddî bakımdan farklılık göstermektedir. Ancak, ideallerin birliği, kuramlardan kaynaklanan karşılaştırılabilir gerçekliğin salt anlaşılabilirliğini, farklı anlamlara gelebilir kılar. Değişik anlamlara gelmeye neden olma ile insana özgü ideallerin değişmez gerçekliği arasında,

insanoğlunun araştırma yapmasına olanak sağlayan ve onu gerçeklikle buluşturan bir ortam vardır.

VII

'Gerçeklik' ve 'doğrulama' konusuna burada son verelim. '*Henry'nin İlke'sine* geri dönelim. Benim açıklamam, hem bilimsel hem de ahlâki kuramın araştırmasına aynı şekilde uygulanır. Buna karşın, bu iki dal arasındaki önemli farklılıkların göz ardı edildiği iddia edilebilir. İlk olarak, bir kişinin bilimin amacını kabul edemeyeceği ve açıkça bilimin, daha önce ele aldığımız ideallerini reddedebileceği söylenebilir. Buna karşın, egoist bir kişi, ahlâkın amacını benimseyebilir; ahlâk kuramının ideallerini de açıkça reddedebilir. Kısacası, ahlâkın idealleri mantikî olarak keyfe tâbi olmasına karşın, bilimin idealleri böyle değildir.

Ancak bu farklılık yanlış anlaşılmaktadır. Öncelikle, bilim ve ahlâkın, yukarıda tartışılan bütün idealleri göz ardı edecek kadar anlaşılır olması şüphelidir. İkincisi, bireyin doğayı açıklayıp, bilimin belli bir ideali haricinde tümünü reddetmesinin bir anlamı olabilir. Örneğin, aşırı derecede paranoyak olanlar, her şeyi açıklayabilirler, ancak doğru tasvir etme ve tahmin etme yetenekleri yoktur veya bir solipsist (tekbenci) tasvir edebilir ve belki de tahminde bulunabilir, fakat açıklayamaz. Bu kişiler, aynen, sadece kendi kişisel gelişmelerinden başka bir şey düşünmeyen, egoistler gibi tek taraflıdırlar. Sonuç olarak, kıyaslama şunu ihtiva eder: ahlâkın egoistleri olabilir fakat bilimin paranoyakları ve solipsistleri vardır. Üçüncüsü, bütün bu durumlarda sıradan entellekûel idealler göz önüne alındığında, bu görüşlerden hangisinin gerçekten ne dereceye kadar anlaşılabilir olduğu açık değildir. Hem tutarlılık hem de tarihî süreklilik kesinlikle onlara karşı çalışmıştır.

Burada daha fazla itiraz ortaya çıkabilir. Doğal bilimlerde, standartlar (ve ilgili ideallerin yorumlanması ve önemlerine göre değerlendirilmesi) konusunda, fikir birliğinin varlığı, ahlâka göre daha olasıdır. Bundan da öte, ideal, fikir birliğine ulaşma, bilimde ahlâka göre çok daha belirgindir. Sonuçta, yukarıdaki sistem kabul edilse bile, doğrulama ve gerçeklik konusunda bilim ve ahlâk arasında önemli farklılıklar olacaktır.

Bir bakıma, bu itiraz, bilimlerdeki ölçütler konusundaki anlaşmazlıklara gereğinden çok daha az, mânevî değerlere ilişkin ölçütlere ise, gereğinden çok daha fazla önem

atfetmektedir. Bununla beraber, burada, açıkça görülen bir farklılık vardır ve bu farklılık açıklanmalıdır. Açıklamanın bir kısmı, Aristoteles'in yaptığı, '*bir bütünün, eşit iki parçasından aynı değerde kesinlik beklenemez*' sözüne kadar uzanır. Ancak, ben de aynı derecede önemli olan bir hususu daha öne süreceğim: doğa bilimlerinde ele alınan konunun değişmezliği söz konusuysen, mânevî değerlere ilişkin olarak ele alınan konuda aynı değişmezlik yoktur.

Doğa, elbette, değişim gösterir fakat bu değişimlerin düzenliliği, bu bilimlerin tarihleri boyunca aynı kalmıştır. Öte yandan, ahlâkın konusu, değişime uğramıştır. Bir anlamda, insan doğasının, genellikle, aynı kalmasına karşın, insan tarafından meydana getirilen kurumlar değişim göstermişlerdir. Böylece, tarımın, iş bölümünün, paranın, endüstrinin, bürokrasinin ve biyoteknoloji ve benzerlerinin gelişi, beraberinde bir dizi ahlâkî sorunu da getirmiştir. Karşılaşılan bu sorunlar, eski ahlâkî ideallerin kavramlarını hiçe saymış ve sonuçta, standartlar konusunda tartışmalara yol açmıştır. Sosyal değişimin nispeten az olduğu dönemlerde, ahlâk standartları, genellikle sorgulanmamış ve ahlâkî sorunlara net cevaplar bulunmuştur. Bu devirlerde, ahlâkın, tam gerçekçi bir açıklamasının olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ancak, bizimki gibi sosyal değişimlerin çok olduğu devirlerde, ahlâkî standartların tartışılması çok daha olasıdır ve birçok ahlâkî sorunun net bir yanıtı olmayacaktır. Bu dönemlerde, ahlâkî gerçekçilik (realizm) anlaşılabilir gözükür. Doğa bilimlerinde konunun değişmezliği, zaman içinde ideal fikir birliğinin mümkün olabileceği ümidini doğurur. Sosyal yaşamdaki değişme, bu da, kısmen, bilimde ilerlemenin sonucudur ki, ahlâk alanında doğacak ümidi söndürür. Bu önemli farklılıklar, her iki araştırmada da, esasında, temel kavramsal farklılıklar olmadığına dikkati çekerler.

Gelinen bu aşamada, Henry'nin bizzat kendisi bir itirazda bulunabilir. Bilimsel inanış dizgesinin nesnelere, herkesin düşüncesinden bağımsız olarak, yeryüzünde varlıklarını sürdürürler. Ancak mânevî inanç dizgesinin soyut kavramlarının hiç biri, dünyada, bağımsızca yer almaz. Dünya, doğa bilimleri tarafından kendisine atfedilen tüm özellikleri gösterir. Masum birinin katlinin yanlış bir davranış olduğunu, suyun donma noktasının 32 derece Fahrenheit olduğu yalınlığında ve somutluğunda anlatamazsınız.

Kültürümüzde pek çok kişi tarafından yürekten benimsenen, sezgi yoluyla algılama, belki de, *Henry'nin İlkesi'nin* özünü oluşturan sağduyudur. Ancak, bu sezgi, bizim (kültürümüzün birçok bireyinin) '*doğa bilimlerinin belirgin ölçütleri var, ama ahlâkın yok*'

tarzındaki düşüncemizin sadece bir yansımasıdır. Eğer, ahlâkın belirgin ölçütleri olduğuna gerçekten inanıyor olsaydık, tıpkı, fiziksel olayların nesnel değerlere sahip olması gibi, bazı davranış biçimlerinin de deneysel doğruluk ve yanlışlığa sahip olduğuna inanırdık. Pek çoğumuzun bugün akıl yoluyla kavrayamadığı şey, gerçekliğin yansıma biçimidir; ahlâk değerleri üzerine ileriye sürülen kuramlarda, nesnellığe ve gerçekçiliğe yer yoktur; ama, toplumsal değişimler, bizleri ahlâkî değerlerin yorumlarının tekrar tekrar yapılacağı uzun bir sürece sürüklemiş bulunmaktadır.

YAZAR HAKKINDA

Christopher W.Gowans, Pomona College'dan MA, University of Notr Dame'dan PhD derecelerini almıştır. Çağdaş ahlak felsefesi, gerçekçilik görelilik ve kuşkuculuk üzerine epistemik sorunlar, Budist felsefe, Kant ahlakı, Stoacılık ve erdem etiği başlıca çalışma alanlarıdır. Bu alanlarda yayınlanmış çok sayıda yazısı vardır. Son olarak 2003 yılında *Philosophy of Buddha* kitabı Routledge tarafından basılmıştır.